

lijkheid, die de mensch zelf heeft voor de symptomen van zijn ziekte. Daartegenover staat een meer passieve beschouwing: Al het bestaande is doordrongen van de mogelijkheid tot symboliek. Niets is er, wat voor mij bestaat, niemand, die voor mij leeft, of hij drukt zich uit. Maar deze symbolen zijn in het algemeen uitdrukking van het bestaande. Ze zijn stom. Zij geven op mijn vragen geen antwoord.

Daarnaast zijn er symbolen, die spreken, die een contact uitdrukken, die het zich mededeelen van een menschelijken persoon aanduiden. De symbolen, die de aanduiding zijn van het bestaan, zijn universeel, die, welke de communicatie uitdrukken, zijn beperkt tot personen. In de mimiek, in de menschelijke physiognomie, maar ook in de symptomen van het ziekzijn, in de koortsige bloos op de wangen, de glans van de oogen, het tremuleeren van de stem, de slappe tonus van de spieren, om voorloopig nog te blijven bij de „petits signes” van het lijden, hebben we te doen met deze communicatieve symbolen. Of wij nu deze symbolen scheppen, dan wel, of al het bestaande symboliek in zich draagt, deze symbolen staan in dienst van den menschelijken geest, om in het kennen verder voort te dringen. Dit geldt van alle symbolen: of het zijn abstracte en aanschouwelijke symbolen, die geen gelijkenis tusschen symbool en object vertoonen, zooals b.v. in wetenschappelijke formules, of dat het zijn concrete, aanschouwelijke symbolen, gelijk in de kunst, in droomen en visioenen, of dat het zijn communicatieve symbolen in dienst van het tusschenpersoonlijk contact, altijd blijkt, dat wij in het hanteeren van de symbolen den geest scherp en in staat zijn verder te komen in de richting van het kennen: hetzij het kennen van het zijnde, hetzij het kennen van het contact.

Deze opvatting, dat door een zich bezinnen op het symbool, het zoeken van de richting, die in het symboolbegrip heerscht en werkt, wij wetenschappelijk voortgaan, vinden we duidelijk uitgesproken in de psychoanalyse. Het symbool vertoont hier groote overeenkomst met het symbool, zooals *Heinrich Hertz* dit van het standpunt van de physica heeft geschetst. Wat de natuurkundige in de verschijnselen zoekt, is de weergave van